

Förstudie om djurhälsa och djuromsorg inom rennäringen

Slutrapport 2009-11-26

Denna rapport avser en förstudie som genomförts av Sametinget, i samarbete med SLU, Enheten för renskötsel, och SSR, under sommaren och hösten 2009. Uppdraget var att undersöka olika möjligheter att öka beredskapen när det gäller sjukdomar, hälsa och välfärd hos ren och därmed, i förlängningen, öka förutsättningarna för att säkerställa god djurhälsa och djurvälstånd inom rennäringen.

Vi har undersökt olika aktörers roll när det gäller renars hälsa och vi har tittat på vilka system som finns för andra djurslag. Vi har också anordnat seminarier på tre orter (Östersund, Sorsele och Gällivare) för att inhämta synpunkter från renägare, lokala veterinärer och andra intresserade.

Huvudansvarig för projektets genomförande har varit Birgitta Åhman, SLU, i samarbete med Helén Larsson, SSR. Isabella Nutti, och tidigare Lars-Ove Jonsson, har varit Sametingets representanter i projektet. Projektet har haft en referensgrupp bestående av Annelie Grip Hansson, Länsveterinär i Västerbotten, Arja Kautto, Livsmedelsverket, Erik Ågren, SVA, Ol-Johan Sikku, projektet Renlycka, Dan Fjällman, Renägarförbundet och Marianne Persson, SSR.

Bakgrund

I Sverige finns för närvarande ingen veterinär verksamhet riktad särskilt mot rennäringen (förutom besiktning vid slakt). Ingen veterinär instans har specifikt uppdrag att bevaka hälsoläget i den svenska renstammen. Renägare anlitar relativt sällan veterinär och kunskapen om renar och rennäring är ofta dålig bland veterinärerna.

Brist på samlad kunskap och beredskap rörande djurhälsofrågor inom rennäringen blir tydlig vid akuta sjukdomsutbrott eller hot om smitta. Förekomst av salmonella i en av foderfabrikerna 2007 och flera utbrott av svåra (till synes smittsamma) ögoninfektioner de tre senaste åren (2007-2009) är närliggande exempel. I det akuta läget blir det tydligt att renägare inte vet vart de ska vända sig och vem som har ansvar i olika situationer. Renägarna får delvis olika besked från olika håll, vilket skapar oro och osäkerhet. Kanske vidtar man kostsamma åtgärder i onödan, eller man vidtar inte de åtgärder som är motiverade, vilket i värsta fall kan göra att problemet sprids och fler renar drabbas. Det finns heller ingen systematisk dokumentation av inträffade händelser vilket gör att värdefulla erfarenheter inte tas tillvara.

Nuläge - olika aktörers roller vad avser renars hälsa

SJV (Statens jordbruksverk, www.sjv.se) är ansvarig myndighet för kontroll och bekämpande av smittsamma sjukdomar hos djur, samt för övervakning av det nationella sjukdomsläget. Smittskyddsarbetet bedrivs i nära samarbete med bl.a. SVA, Livsmedelsverket, länsstyrelserna och näringens organisationer. SJV har också ansvar för in- och utförsel av djur och djurprodukter.

Distriktsveterinärerna är en del av Jordbruksverket och står för den lokala veterinära beredskapen för akuta sjukdomsfall och smittskydd. Distriktsveterinärerna finns på cirka 100 platser i Sverige (framgår av SJVs hemsida). Inom renskötselområdet finns 15 distriktsveterinärstationer. Distriktsveterinärerna är ofta officiella veterinärer vid slakt (se nedan under SLV).

Länsveterinärerna har regionalt ansvar för djurskydd, livsmedel, smittskydd och veterinärverksamhet. Jordbruksverket har centralt ansvar för tillsynen över veterinärerna medan länsstyrelserna (länsveterinären) sköter den regionala tillsynen.

SVÄ (Statens veterinärmedicinska anstalt, www.sva.se) är ett veterinärmedicinskt expert- och serviceorgan, som sysslar bl.a. med sjukdomsövervakning, analysverksamhet, kunskapsförmedling och forskning. Fram till 1988 fanns på SVÄ en statlig finansierad statsveterinär i rensjukdomar (Magnus Nordqvist). Tjänsten lades ner när han gick i pension. Efter det har SVÄs rådgivning och andra insatser riktade mot rennäringen skett på frivillig basis (eller inom ramen för temporära projekt) av enskilda veterinärer som haft ett självvalt engagemang för ren.

SLU (Sveriges lantbruksuniversitet) ansvarar för veterinärutbildningen i Sverige. Tidigare fick veterinärerna några timmars föreläsning specifik om renar och rensjukdomar. Detta är borttaget i den nu gällande studieplanen för veterinärer. Vid SLU bedrivs forskning om renar och renskötsel vid Enheten för renskötsel (se www.rene.slu.se). Vid enheten bedrivs för närvarande ingen veterinärmedicinsk forskning. Det senaste veterinärmedicinska forskningsprojektet, som gjordes på ren vid SLU, handlade om renens inälvparasiter och resulterade i en doktorsavhandling 2006 (J. Hrabok). I övrigt har den veterinärmedicinska forskningen varit mycket begränsad vid SLU under senare tid.

SLV (Statens livsmedelverk), som är central förvaltningsmyndighet för livsmedelsfrågor, ansvarar bland annat för den officiella kontrollen (besiktning) av ren vid slakt. På fältet är det de officiella veterinärerna som utför besiktningen. Renar omfattas av samma krav som övriga köttproducerande husdjur vad avser exempelvis regler för hygien på slakteri och besiktningen av levande djur och slaktkroppar (renslakten regleras av EG 852/2004 och 853/2004, medan kontrollens utformning regleras av EG 854/2004). En genomgång av besiktningens resultat vid renslakt 2000-2007 (Rapport T. Mossing, Umeå universitet) visar att det, under den undersökta perioden, inte gjorts någon systematisk sammanställning och redovisning av de fynd som gjorts vid renslakt. På initiativ av Livsmedelsverkets regionchef, Arja Kautto, har registreringen vid renslakt systematiserats och förbättrats. Dock görs ingen registrering av besiktningens fynd på individnivå.

Svenska Djurhälsovården (SvDhv, www.svdhv.org) är ett veterinärt kunskapsföretag som ägs av slakterinäringen. SvDhv bedriver djurhälsovård och hälsokontroll för gris, slaktnöt, får, och kameldjur. Inom organisationen finns veterinärer med specialkunskap om respektive djurslag. Veterinärerna, ett trettiotal som arbetar över hela landet, har kontakt med djurägarna genom telefonrådgivning och besättningsbesök. Vid sjukdomsutbrott i besättningen ansvarar veterinären för en sjukdomsutredning. Utöver arbetet på besättningsnivå, håller SvDhv i ett flertal bekämpnings/kontrollprogram, ansvarar för det nationella obduktionsanslaget och arbetar med smittskyddsfrågor. SvDhv ger även ut informationsmaterial samt ordnar kurser för både djurägare och veterinärer. Verksamheten finansieras genom medlemsavgifter från anslutna besättningar, djurhälsoavgifter från slaktdjur, statliga bidrag för hälsokontroll och bekämpningsprogram samt forskningsanslag. Något motsvarande system har inte på allvar diskuterats inom rennäringen förrän i samband med detta projekt (troligen för att man inom näringen inte varit medveten om de system som finns för andra djurslag).

Situationen i Finland och Norge vad gäller veterinär kompetens är vad vi kan förstå bättre än i Sverige, även om det även i dessa länder skulle kunna göras mer för att förbättra och samordna kompetensen. Norska staten satsar betydligt större ekonomiska resurser på forskning om ren och renskötsel än vad man gör i Sverige och i Norge har man bedrivit relativt mycket forskning om renens sjukdomar och parasiter. Rensjukdomar ingår i den grundläggande veterinärutbildningen i Norge (dock bara två lektionstimmar enligt uppgift från Morten Tryland, som ansvarar för denna undervisning). I Finland ansvarar EVIRA (Livsmedelsäkerhetsverket), i samarbete med bland andra RKTL (Vilt- och fiskforskningsinstitutet) och Paliskuntain yhdistys (Renbeteslagens förbund), för forskning och kompetensutveckling när det gäller renhälsa och rensjukdomar. Veterinärerna Annti Oksanen och Sauli Laaksonen är huvudansvariga för detta på EVIRA. EVIRA anordnar årligen, i samarbete med Lapplands län, vidareutbildning i rensjukdomar för veterinärer. Inom Finska renskötselområdet finns dessutom många veterinärer vars familj eller släkt bedriver renskötsel, och som därmed har goda kunskaper om renar och renskötsel.

Synpunkter från seminarier ”När renar blir sjuka”

Seminarier ordnades på tre platser, Östersund 20/10, Sorsele 21/10 och Gällivare 22/10 2009. Titeln på seminarierna var ”När renar blir sjuka – Finns den kunskap och hjälp som renägarna behöver?”. Seminarierna leddes av Birgitta Åhman, SLU, och Helen Larsson, SSR. Sametinget representerades av Isabella Nutti (i Östersund) och Sören Långberg (i Sorsele). Ulrika Rockström från Svenska djurhälsovården deltog på samtliga seminarier. Erik Ågren, SVA, och Ol-Johan Sikku, projektet RenLycka, deltog i Östersund. Håkan Schalin (distriktsveterinär, Lycksele) och Göran Gyllemalm (pensionerad distriktsveterinär från Överkalix) var inbjudna för att tala om rensjukdomar i Sorsele respektive Gällivare. I övrigt deltog 27 renägare från 14 samebyar, 6 distriktsveterinärer och tre representanter från länsstyrelsen i Norrbotten (länsveterinär, djurskyddsinspektör och praktikant).

Programmet följde i stort nedanstående schema (modifierades lite mellan de olika platserna):

13-15.30 Presentationer:

Friska renar – Vems ansvar? – *Birgitta Åhman, SLU*

Vilka är aktörerna och vilket ansvar har de när det gäller sjukdomar och hälsa på ren? Hur är den veterinära kompetensen på ren i Finland och Norge?

Vad betyder hälsa för kvalitet? – Koppling till projektet *Renlycka (Ol-Johan Sikku)*

Sjukdomsutbrott i renhjorden? – *Erik Ågren/Håkan Schalin/Göran Gyllemalm*

”Svenska djurhälsovården” – en modell för rennäringen? – *Ulrika Rockström, SvDHV*

15.30-16 Diskussioner i grupp: Vad gör du, som renägare, när dina renar blir sjuka? Vart vänder du dig för stöd, råd och hjälp? Vem tar ansvar för samordning och information till renägarna vid ett större sjukdoms-utbrott? Hur vill rennäringen att beredskapen ska ordnas och av vem? Hur upplever lokala/regionala veterinärer behovet av service och kompetens? Kan lokala veterinärer få support när det behövs?

16-17 Gemensam diskussion, med förslag till åtgärder och förbättringar

Uppslutningen och det engagerade deltagandet vid seminarierna visade att det finns stort intresse för ämnet både bland renägare och lokala veterinärer. Presentationen ”Sjukdomsutbrott i renhjorden” var det som gav upphov till flest omedelbara frågor och diskussioner. Fokus blev lite olika på de olika platserna beroende på vad renägarna och veterinärerna hade erfarenhet av. Det blev exempelvis mycket diskussion om ögoninfektioner i Sorsele, där flera av renägarna själva hade upplevt utbrott av ögoninfektion under de senaste två åren. En del andra specifika sjukdomar och parasiter, bland annat herpesvirus, bluetongue/ blåtunga, necrobacillos, orf-virus och lungmask, diskuterades också.

I Östersund diskuterades olika faktorer som påverkar renars hälsa. Renägarna påpekade att rovdjuren har så stor negativ påverkan, både på överlevnad och på renarnas välfärd och hälsa, att det överskuggar det mesta annat.

En faktor som oroar både renägare och veterinärer är ett varmare klimat och vad det kan föra med sig i form av nya sjukdomar och parasiter. Eventuell risk för smittspridning från andra djurslag till ren, samt risk för smitta när man transporterar ren med lastbil, och svårigheten att rengöra bilarna på ett bra sätt, togs också upp.

Presentationen av Svenska djurhälsovården, som även innehöll en demonstration av en web-sida för epizootisjukdomar (www.epiwebb.se), gav konkreta exempel på hur man kan arbeta med service och information om djurhälsa och sjukdomar. Telefonrådgivning, utredning vid sjukdomsutbrott, obduktioner, provtagningar, samordning, uppbyggnad av nätverk Finland/ Norge, utbildning och webbsida gavs som exempel på vad en eventuell renhälsoveterinär inom SvDHV skulle kunna arbeta med. Genomgången visade sig ge ett utmärkt underlag för de fortsatta diskussionerna.

Sjukdomsregistrering vid slakt togs upp som ett viktigt sätt att fortlöpande följa hälsoläget bland renar. Det framfördes som viktigt att denna registrering sammanställs och blir tillgänglig. Registrering på individnivå skulle öka värdet av registreringen.

Vid de sammanfattande diskussionerna identifierades följande behov:

- Veterinär funktion med uttalat ansvar för ren. Rådgivning per telefon samt uppbyggnad och drift av en webbsida skulle vara ett par viktiga arbetsuppgifter. Diskuterades även lokala ”renveterinärer”, men behovet ansågs vara för litet för att kunna bygga upp ett sådant system.

- En aktiv webbsida med information om sjukdomar och parasiter, sådana som finns på ren och sådana som skulle kunna sprida till ren (med mycket bilder, epiwebb gav en mycket bra illustration av hur en sådan webbsida kan byggas upp). Sidan skulle också innehålla information om aktuella händelser (sjukdomsutbrott eller annat). Via en webbsida kan information läggas upp som passar både renägare och veterinärer och den kan även fungera för att utbyta information med grannländerna, Finland och Norge. Kontinuerlig uppdatering och länkar till andra sidor är viktigt. En frågelåda kan vara ett bra sätt att identifiera behov av information.
- Ett förslag var att digitalisera boken ”Ren och rensjukdomar” (Rehbinder & Nikander, 1999). Kan dock vara problematiskt med tanke på upphovsrätt. Det föreslogs att man också skulle göra gammalt material, som finns om renar och rensjukdomar, tillgängligt (exempelvis från Magnus Nordkvist, statsveterinär i rensjukdomar vid SVA fram till 1988, och från Norge och Finland).
- Länkar från Sametingets och SSRs hemsidor till information om sjukdomar och parasiter på ren (konstaterades dock att just nu finns inte mycket att länka till).
- Utbildning om renar och rensjukdomar för veterinärer – både i grundutbildningen och i form av vidareutbildning (betonades av både renägare och veterinärer), samt kurser för renägare.
- Någon typ av uttalat ansvar för ren på SVA. En viktig gemensam ståndpunkt som kom fram, var att renen är ett viktigt produktionsdjur och finns i så stor del av Sverige (mer än halva Sveriges landyta ligger inom renbetesområdet), där den har både ekonomisk och kulturell betydelse. Det är därför mer eller mindre skandal att den glöms bort, på det sätt som nu uppenbarligen sker, i veterinärutbildningen och i myndigheternas information och service till djurägare.
- Mer forskning, särskilt uppbyggnad av kunskap om möjliga effekter av klimatförändringar på spridningen av sjukdomar och parasiter till ren.

När det gällde finansiering av en eventuell renhälsovård, motsvarande den som finns för andra djurslag inom SvDHFV, varierade åsikterna bland renägare. Det påpekades att ekonomin inom rennäringen är hårt trängd och att det är svårt att lägga på ytterligare kostnader. Å andra sidan tyckte flera renägare att, även om man kan få delar av kostnaden täckt utifrån, måste rennäringen också visa intresse genom att bidra till kostnaderna (en renägare framförde att det vore pinsamt för rennäringen om renägare inte är beredda att satsa på att värna om djurens hälsa). Det påpekades också att det ju är meningen att man ska få tillbaka detta genom förbättrad hälsa och högre produktion. Flera renägare trodde att det kunde vara lättare att få näringen att bidra om man först bygger upp ett system (finansierad av projektmedel) så att renägarna kan se vilken service de kan få. Eget ansvar från rennäringen och enskilda renägare påtalades som viktigt. Den allmänna uppfattningen var också, att om rennäringen bidrar med en egen insats, sker detta bäst via samebyarna (genom att byarna betalar en årsavgift, eventuell i relation till byns storlek/renantal). En satsning på djurhälsa, både internt inom rennäringen och från myndigheternas sida, är viktigt för rennäringens status.

De viktigaste slutsatserna av seminarierna var att både renägare och lokala veterinärer anser att det behövs en rejäl och satsning på att bygga upp ett system för att säkerställa djurhälsa för ren. För detta behövs en person (veterinär) med centralt ansvar. Uppbyggnad av en webbsida är ett primärt önskemål. Näringen kan tänka sig att bidra, men har inte resurser att finansiera hela kostnaden. Det är också viktigt att påtala för berörda instanser att renen är bortglömd i många sammanhang och att detta måste åtgärdas.

(Ovanstående sammanställning från seminarierna har skickats till seminariedeltagarna för synpunkter. Inkomna kommentarer sammanställs i särskild bilaga).

Slutsatser och förslag till fortsatta åtgärder

I denna studie har vi valt att i första hand fokusera på hälsa samt veterinär kunskap och service, och begränsat insatsen vad gäller djurvälstånd i övrigt. Frågan om djurvälstånd kopplat till hantering och yttre störningar diskuterades under arbetets gång och på seminarierna. Utformning av konkreta förslag på detta område kräver dock mer tid och arbete än vad som rymdes inom ramen för förstudien.

Med anledning av resultaten från förstudien har Sametinget nu avsatt ytterligare 500 000 kronor för att starta upp verksamhet på området renens hälsa. Vid ett möte i Uppsala 16 november 2009, där Isabella Nutti, Erik Ågren, Arja Kautto, Ulrika Rockström och Birgitta Åhman deltog, diskuterades mer konkreta förslag på hur det fortsatta arbetet bäst skulle kunna utformas. Mötet föreslog att man under 2010 startar upp verksamhet med bidrag från Sametinget och medel som Svenska djurhälsovården söker från Jordbruksverket. Prioriterade arbetsuppgifter blir uppbyggnad av en webb-sida, kompetensutveckling (kurser) och test av struktur/system för fortlöpande dokumentation av hälsoläget bland renar. Huvuddelen av arbetet föreslås ligga på Svenska djurhälsovården och SVA, i samarbete med SLU. En mer utförlig plan för användning av bidraget från Sametinget kommer att presenteras för Sametinget under de närmaste veckorna. Ansökan till Jordbruksverket ska vara inne 15 december.

I förlängningen tror vi att det bästa systemet för att på lång sikt säkerställa service till rennäringen och kunskapsuppbyggnad när det gäller renars hälsa och sjukdomar är att Svenska djurhälsovården tar ett huvudansvar även för renars hälsa. En veterinär med särskilt ansvar för ren bör anställas på minst halvtid. Viktiga ansvarsområden är fortlöpande uppdatering av den föreslagna webb-sidan, kunskapsutveckling och information till rennäring och lokala veterinärer. Liksom för andra djurslag bör arbetet ske i nära samarbete med SVA, som därmed tar ett större ansvar för ren än vad som nu är fallet. Utbyte med ren-kunniga veterinärer i Norge och Finland är viktigt för kunskapsuppbyggnaden. Kurser för veterinärer och djurägare anordnas lämpligen i samarbete med SLU. Del av finansieringen bör komma från näringen (via Sametinget, samebyarna eller på annat sätt). Nära kontakt med rennäringens organisationer (SSR och Renägarförbundet) är viktigt. Via webb-sidan kan frågor, information och synpunkter från renägare tas till vara. När det gäller fortlöpande dokumentation av rensjukdomar och parasiter, samt insamling av material för vidare analys, kan de officiella veterinärerna vid slakt (dvs Livmedelsverket) och distriktsveterinärerna (ofta samma personer som veterinärerna vid slakt) ha en viktig roll.

Sammanfattningsvis har denna förstudie visat att frågan om renars hälsa och sjukdomar är viktig för näringen och att man upplever en stor brist på kunskap och information när det gäller hälsa och sjukdomar hos renar. Det finns även stor vilja inom berörda organisationer att ta tag i den här frågan. Vår förhoppning är att denna förstudie ska fungera som startskott för att utveckla system för att långsiktigt öka kunskapen om renars hälsa och sjukdomar och säkerställa den service och information på området som rennäringen behöver. I förlängningen hoppas, och tror, vi att detta ska leda till generellt bättre hälsa hos renar och en bättre beredskap för eventuella sjukdomsutbrott i framtiden.

Dag som ovan

Birgitta Åhman, SLU

Helen Larsson, SSR

Isabella Nutti, Sametinget